

Herman Hoeneveld

Op de dool

Het informele, in zekere zin intieme afscheid dat Wim Vroom eerder dit jaar nam van de Documentaire Foto-opdrachten bracht niet alleen bijna veertig fotografen en hun opdrachtgever bijeen in een plezierige reünie, maar betekende ook de samenkomst van mensen die als chroniqueurs de ontwikkeling in de Nederlandse samenleving gedurende het laatste kwart van deze eeuw op de voet hebben gevolgd. Het bijzondere van de foto-opdrachten van de afdeling Nederlandse Geschiedenis van het Rijksmuseum is – om met de deur in huis te vallen – dat ze soms het begin of de definitieve bevestiging betekenden van het talent van betrekkelijk jonge, onbekende documentaire fotografen. In andere gevallen kon de commissie – waarvan ik twee keer als lid de werkzaamheden meemaakte – met overtuiging en een zeker gemak uit de inzendingen de besten kiezen omdat uit hun werk veel ervaring en inzicht bleek. Nederland verandert, net als andere landen. Aard, omvang en snelheid van die veranderingen lijken in ons land wat overzichtelijker te zijn dan soortgelijke processen elders. Wellicht dat de vergaande graad van organisatie van de maatschappij er toe bijdraagt dat de verschuivingen eerder of beter zichtbaar worden. Misschien is de waarneming ook te danken aan de voortdurende alertheid van de direkt betrokkenen die vaak in de een of andere vorm voor hun belangen opkomen: van actiegroepen tot en met vakbonden, van emancipatoire bewegingen tot en met politieke partijen.

Niet in de laatste plaats zijn het (foto-)journalisten die in belangrijke mate zorgen voor de toegankelijkheid en verspreiding van het nieuws over alles wat zich in de maatschappij voordoet. Fotografen hebben voelhoren voor belangrijke verschijnselen; het effect daarvan wordt vaak onderschat. Dat is al net zo met de betekenis van de door hen vastgelegde beelden. Pas achteraf wordt vastgesteld en beaamd wat de fotograaf al veel eerder zag. Zijn intuïtie en nieuwsgierigheid sturen hem op pad en zijn ogen registreren voortdurend mensen, hun gedrag en gebeurtenissen waaraan menigeen voorbij gaat. Fotografieren is een permanente vorm van lezen, luisteren, waarnemen en selecteren. Fotografen doen dat ook wanneer ze geen camera bij zich hebben en verschillen dan niet van andere mensen die net zo goed ervaringen opslaan en herinneringen voor later vergaren. Weer een ander slag mensen, zoals wetenschappers van het soort van Wim Vroom, beschikt over een bijzondere gave die je anticiperend terugkijken zou kunnen noemen. Het voor de toekomst laten vastleggen wat nu gebeurt opdat men later zal kunnen begrijpen wat en waarom er is veranderd. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Het maken van een keuze van onderwerpen voor de foto-opdrachten, die belangrijke kiemen van het ingrijpende proces van sociale verandering, vereist een grote maatschappelijke belangstelling en kennis van zaken. Van meet af aan heeft Wim Vroom zich bij de uitwer-

Afb. 1. Fototentoonstelling 'Andere culturen in Nederland', 28 september 1979-6 januari 1980, naar aanleiding van de foto-opdracht 1976.

king van de foto-opdrachten verzekerd van aanvullende expertise, inhoudelijke begeleiding en praktische ondersteuning. Het ene commissielid van 'buiten' is specialist in het onderwerp, de ander kenner op het gebied van de fotografie. Een ander wijs besluit dat de directeur van de afdeling Nederlandse Geschiedenis nam ten aanzien van het functioneren van de commissie betreft de continuïteit. Bovenal wordt dan hier bedoeld dat de foto-opdrachten niet een kortstondige episode zouden zijn ten tijde van het directeurschap van Wim Vroom. Het voortbestaan van de documentaire foto-opdrachten is tot op heden niet geheel zeker. Intussen zijn (als reactie daarop?) nieuwe initiatieven gelanceerd die een gedeeltelijke doublure zouden kunnen betekenen; in NRC-Handelsblad

maakte Wim Vroom onlangs zijn zorg over een en ander kenbaar. In feite worden, zo kan men zeggen in het licht der geschiedenis, deze foto-opdrachten in de kiem gesmoord indien onverhoopt deze specifieke vorm van geschiedschrijving geen doorgang zou vinden. Twintig foto-opdrachten en even zoveel verschillende onderwerpen: een unieke bundeling van informatie. Want naast de collectie foto-afdrukken is vrijwel elke opdracht vergezeld gegaan van een nauwkeurige beschrijving van de gegevens per foto: de personen, de gebeurtenis, plaats, datum enzovoort. Bovendien heeft Wim Vroom op miraculeuze wijze bij de meeste opdrachten een publicatie (mede) mogelijk gemaakt. En dat is geen sinecure. Uit eigen ervaring weet ik dat zo'n foto-opdracht een groot project is.

De voorbereiding begon met de zorgvuldige omschrijving van het onderwerp. Fotografen moesten zich kunnen voorstellen waar het in de opdracht om zou gaan. Hoe beter de formulering, des te groter de kans dat de fotograaf de juiste foto's inzond op grond waarvan men een indruk kon vormen van zijn/haar capaciteiten om het onderwerp aan te kunnen. De keuze van de commissieleden van 'buiten', en met name die van de onderwerpspecialist, was zeer belangrijk. Vooral in de aanloopfase van het project zouden fotografen en commissieleden geregeld overleggen. Wim was vertrouwensman en in formele zin ook bemiddelaar tussen de fotograaf en de buitenwereld die hij gaat fotograferen. Er werd veel geschreven en getelefoneerd. De eerder genoemde algemene vereisten waarover de opdrachtgever diende te beschikken, moesten in dit stadium ruimschoots worden aangevuld met eigenschappen als inventiviteit, levenservaring en (tegenwoordig onmisbaar) 'networking'. Wanneer de fotografen aan het werk waren en op gezette tijden verslag deden van hun vorderingen, was de commissie soms al bezig met de voorbereiding van een publicatie. Ook daarbij doem-

den allerlei 'problemen' op die gedeeltelijk wel, gedeeltelijk niet bij de commissie ter oplossing werden aangeboden. De afronding van de foto-opdracht in de vorm van de definitieve overhandiging van de afdrucken aan het museum vond meestal geruisloos plaats, na de opening van de tentoonstelling. Ook het voorbereiden en inrichten ervan behoorde bij de foto-opdracht en het was uiteraard het meest museale aspect van de hele gebeurtenis.

Deze beschrijving van hetgeen er allemaal komt kijken bij zo'n foto-opdracht is uiterst summier. Ik beseft dat een dergelijke samenvatting zelfs de indruk zou kunnen wekken van een vanzelfsprekende procedure. Waar dat het geval is moet dat per se op het conto worden geschreven van Wim Vroom en zijn staf. En daar waar er moet worden geïmproviseerd en er af en toe stevig aan moet worden getrokken, is het eerder een genoegen dan een obstakel. Wat mij het meest is bijgebleven van de twee opdrachten die ik van zeer dichtbij heb meegemaakt, is de manier waarop Wim een samenwerking tot stand wist te brengen tussen zes mensen die elkaar voordien niet of nauwelijks kenden. Hij

Afb. 2. Koen Wessing. In de bus van Rijsbergen naar Leiden.

kende, eerlijk gezegd, de meeste fotografen al wel. Datzelfde gold voor mij toen ik met *Jongeren* in 1983 mocht meewerken als commissielid. Maya Pejic had ik als fotografe zien werken in de jaren zestig. En met Han Singels trok ik sinds eind jaren zestig op toen hij als vormgever stage liep bij de publiciteitsafdeling van een bedrijf waar ik als tekstschrijver werkte. Hans van Ewijk van 'Jeugd en Samenleving' zat in de commissie als onderwerpspecialist. De foto's van Maya en Han en de teksten van Hans van Ewijk en van mij vormden tezamen het boekje *De Jongeren* van Uitgeverij Fragment. Sindsdien ken ik Sybrand Hekking die tegenwoordig fotoredacteur is van Trouw en wiens kennis van de fotografie nu meer lezers bereikt dan destijds toen hij met man en macht zijn uitgeverij in leven trachtte te houden, hetgeen dus helaas niet is gelukt. De foto-opdracht waar ik een jaar later bij betrokken werd, was *Werken in de schaduw van de robot*. Dit project bracht een nieuw commissielid in het gezelschap: Peter van Dijk, toen redacteur 'Mens en Bedrijf' van NRC-Handelsblad en nu hoofdredacteur van het Algemeen Dagblad. Michel Pellanders en René de Wit werden uit de inzenders gekozen om die moeilijke opdracht uit te voeren. Ook bij dit project verscheen een boek: *In het teken van de robot* met teksten van Folkert Catz en Ruud Vreeman, een uitgave van SUN. Aan beide projecten bewaar ik niets anders dan de beste herinneringen.

Bij verschillende gelegenheden kom je mensen tegen die als fotograaf of als commissielid met de Documentaire Foto-opdrachten en met Wim Vroom (en vroeger ook met Antoinette Visser, nu Tom van der Meer) kennis hebben gemaakt. Zo vernam ik nog niet zo lang geleden dat van Koen Wessing een twintigtal foto's zijn aangekocht – door Wim Vroom in overleg met de fotograaf geselecteerd – die tezamen kunnen gelden als een soort vervolg op de foto-opdracht *Andere culturen in Nederland* die hij in 1976 samen met Hans van den Bogaard uitvoerde (afb. 1). Koen had al langer over het onderwerp 'asylzoekers in Nederland' lopen nadenken, als deel van een groter project dat zal gaan over vluchtelingen over de

gehele wereld: ... *miljoenen mensen die op de dool zijn*. De recente serie is gemaakt rond de bekende, zo niet beruchte plaatsen die met het asylbeleid zijn verbonden zoals Rijsbergen, Zevenaar, Schiphol en grenshospitium Bijlmer (afb. 2). Tijdens zijn reizen, onder andere in Zuid-Amerika, heeft Koen Wessing al sinds vele jaren vluchtelingen meegemaakt. Hij kan zich zeer goed voorstellen dat mensen die net in Nederland aankomen en hier asyl zoeken het vervelend vinden om te worden gefotografeerd. *Je moet dat discreet doen en in overleg. Veel mensen willen niet op de foto, uit angst om te worden herkend, zoals vluchtelingen uit Iran bijvoorbeeld. Soms komen ze heel erg getraumatiseerd aan. Ik heb ook ondervonden dat de begeleiders, of die nou van de opvang zijn of van de marechaussee, veel liever hebben dat er geen foto's worden gemaakt. Ze houden je zoveel mogelijk op afstand. De hulpverleners vinden dat je toestemming moet vragen, uit respect en vanwege die angsten en dat je de mensen zoveel mogelijk met rust moet laten. Dat begrijp ik heel goed. Ik had laatst mee gewild met een vliegtuig dat mensen terugbracht naar Zaïre, maar fotografen en journalisten werden op grote afstand gehouden door justitie en de marechaussee. Men wil niet op zijn vingers worden gekeken.*

Koen, terugkijkend naar de omstandigheden waarin hij destijds *Andere culturen in Nederland* voor het Rijksmuseum vastlegde, herinnert zich de passage in de opdrachtomschrijving van commissielid van 'buiten' Gerard Westerloo waarin wordt vastgesteld dat 'Nederland kleurrijker en leuker wordt'. Koen Wessing verduidelijkt die sfeer van twintig jaar geleden met de vaststelling dat je tijdens vakanties in het zuiden aubergines at en ze na de jaren zestig gewoon op de Albert Cuyp ging halen. Dat is nog steeds zo maar het beeld van de medelanders heeft intussen grimmige randjes gekregen.